

תכנון מעונות יום בישראל במציאות משתנה

כתיבה: דבורה פריד | סקירת ספרות: מיכל בליקוף

מדינת ישראל הינה המדינה בעלת שיעורי הילודה הגבוהים במדינות ה-OECD¹ כך גם שיעור השתתפותן של נשים בשוק התעסוקה. כתוצאה מכך הצורך במסגרות חינוך המיועדות לילדים מתחת לגיל שלוש שנים הינו גבוה במיוחד.

600,000 ילדים מתחת לגיל 3 חיים במדינת ישראל². כ-50% מן הילדים בגילאי 3 חודשים עד 3 שנים, שוהים במסגרות קבוצתיות בתשלום. כמחציתם (כ-24.2% מכלל הילדים) משתתפים במסגרות שבפיקוח האגף למעונות יום של משרד הרווחה³. זאת בנוסף למספר גבוה של ילדים הנמצאים במסגרות פרטיות, בסידורים משפחתיים או פרטיים שונים (אין נתונים רשמיים על מספר ילדים אלו).

עם השנים, ככל שגדלה האוכלוסייה וככל שגדל שיעור האמהות העובדות, נוצר מחסור הולך וגדל בכיתות מעון לילדים גילי לידה - 3 שנים. בשנת 2012 התקבלה החלטת ממשלה 4088 להרחיב את היצע מעונות היום בשנים 2012-2017, באמצעות מימון ציבורי לבינוי מעונות יום חדשים. כך שהמערכת תוכל לקלוט כ-30,000 ילדים נוספים. תכנית זו מיושמת בצורה חלקית ואיטית.

המסמך הנוכחי מתייחס למעונות היום המפוקחים ומתמקד במעון היום בדגש על תכנון הסביבה הפיזית כחלק מהעיסוק בצרכים של ילדים צעירים ומשפחותיהם במרחב הציבורי.

1 <http://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm>

2 רבינוביץ', מריה. הכנסת, מרכז המחקר והמידע. המענה הציבורי לילדים בגיל הרך בישראל - תמונת מצב (2015)

3 פיכטלברג-ברמץ (2017) שמרתי את ילדי הגן, מעונות ומשפחותונים במגזר החרדי, משרד הכלכלה.

פרק 1

מיקום מעון היום במרחב העירוני והשכונתי

פרק זה יעסוק בסוגיות הבאות:

- ◀ מיקום מעונות היום במרחב העירוני
- ◀ שילוב שימושים
- ◀ בניה לגובה

מיקום: שתי גישות מרכזיות מובילות בדיון בשאלה היכן למקם את מעונות היום. לכל אחת מהן יתרונות וחסרונות תכנוניים וחברתיים.

מעון יום בשכונת המגורים: גישה זו מעודדת פיזור של מעונות יום בשכונות המגורים בסמיכות האפשרית למגורי המשפחות כך שהקרבה מאפשרת נגישות ברגל, באופניים או נסיעה קצרה למעון היום. המעון הוא חלק אינטגרלי מסביבת המגורים ומאפשר בניה של קהילה מקומית סביב המעון בשכונה ורצף של מסגרות חינוך.

מעון יום במרכז שירותים במתחם אחד: מרכז שירותים לגיל הרך (קמפוס). קמפוס לרוב מתוכנן להיות מרכז שירותים שבו נתן למצוא במרחב אחד שירותים שונים לגיל הרך לרבות: תחנת טיפת חלב, קופת חולים, מעון יום, מרכז גיל רך, גני ילדים מרכז חוגים והעשרה ועוד. הוא איננו ממוקם לרוב בתוך שכונת המגורים, אלא מצוי בפאתי שכונה בעיר, בסמיכות למרכז קניות או למקומות עבודה. מרבית מעונות היום שנבנו בישראל ממוקמים בשכונות המגורים. אולם ישנם מספר דגמים מהשנים האחרונות או הנמצאים בשלבי תכנון שונים של מודל ריכוז שירותים במקום אחד בסגנון קמפוס לגיל הרך. לדוגמא: קריית מוצקין (בשלבי בנייה) קריית שמונה, מועצה אזורית מרום הגליל, ועוד.

תחבורה ציבורית: פריסה יעילה של תחבורה ציבורית הוא יעד נוסף במרכזים עירוניים הן כאמצעי להפחתת התלות ברכב פרטי וכאמצעי להגברת נייודות של קבוצות אוכלוסייה מוחלשות והגדלת הנגישות למקומות עבודה ולשירותים שונים. משום כך יהיה נכון למקם את מעון היום במרחק הליכה סביר ונוח מתחנת תחבורה ציבורית אך לא בקרבת יתר כדי שלא לחשוף את המעון למפגעי רעש וזיהום אוויר⁴. בערים בהן נבנו מרכזי שירותים לגיל הרך אך הנגישות אליהם באמצעות התחבורה הציבורית איננה סדירה או יעילה, נפגעת מאוד יכולתה של האוכלוסייה שאין לה רכב פרטי להגיע לקמפוס וליהנות משירותים הניתנים בו.

Moore G. The Children's Physical Environments Rating Scale (CPERS5), 2012 4

מטרת המסמך

◀ לסייע לקובעי מדיניות ברמה הארצית והמקומית להתייחס לסוגיות אקטואליות של תכנון מעונות יום מתוך ידע מבוסס מחקר.

◀ לארגן ידע שנאסף במסגרת **תכנית רשת הידע של Urban95** בישראל המשותפת לקרן ברנרד ון ליר ולקליניקה האורבנית באוניברסיטה העברית ולהעמידו לרשותם של אנשי מקצוע מתחומי התכנון: מתכנני ערים, מהנדסים ואדריכלים ומתחומי החינוך וההתפתחות.

◀ לעורר דיון בקרב קובעי מדיניות, אנשי חינוך והתפתחות והורים על חשיבות תכנון הסביבה הפיזית של מעונות יום, בהתייחסות לאתגרי המאה 21, כך שהללו יוכלו להוות סביבה פיזית מטפחת, שנותנת מענה מיטבי לצרכי ההתפתחות של תינוקות ופעוטות מגיל 3 חודשים עד 3 שנים.

על רקע מודעות גוברת להשפעה החיובית של סביבה מטפחת וההשפעות השליליות של סביבה רוויית דחק ועקה על ילדים בגיל הרך, עולה אינטרס לאומי לתרגם את הידע המדעי לפראקטיקות של מדיניות שתיתן מענה לשאלות פדגוגיות, חברתיות ותכנוניות הנוגעות לתכנון מבני חינוך לילדים צעירים. תוך שימת לב לתנאים הסביבתיים המשתנים. לצמצום פערים חברתיים-כלכליים ותתרומנה להמשך הצמיחה הכלכלית בטווח הקצר ולטיפוח ההון האנושי בטווח הארוך.

בספרות המקצועית הדנה בהתפתחותם של ילדים, עיקר הדגש מושם על ההתפתחות הפיזית, הקוגניטיבית, הרגשית והחברתית. העיסוק בהשפעה של הסביבה הפיזית על שלל ההיבטים שהיא מקיפה והשפעתה על מהלך ההתפתחות של הילד, הינו חדש למדי.

חקר ההשפעה של הסביבה הפיזית כולל הגדרה של צרכי הקיום (בריאות ובטיחות) וצרכי ההתפתחות של ילדים בגילאים הרלוונטיים לרבות העיסוק בסוגיות של גידול ילדים בסביבות אורבניות, ומהם המענים הסביבתיים לצרכים אלה עדין חסר ידע וביסוס מחקרי מספק.

יחד עם זאת ניתוח המחקרים מהעשור האחרון מלמד כי לסביבה בה הילד חי השפעה ניכרת על גדילה פיזית, קוגניטיבית ורגשית. הסביבה הפיזית של מעון היום מהווה אם כן, חלק אינטגרלי ממכלול גורמי השפעה כבדי משקל על התפתחותם של ילדים.

מבנה המסמך

במסמך שלושה פרקים:

1. **מיקום מעון היום במרחב העירוני והשכונתי, שילוב שימושים, בניה לגובה.**
2. **הקצאת הקרקע והשטח:** שטח המגרש, שטח המבנה, שטח המשחק בפנים המעון ושטח המשחק בחצר.
3. **תכנון המגרש, המבנה והחצר:** התייחסות לפונקציות הרצויות במבנה ובחצר.

אולם, כדי להבטיח הצלחה מרבית של שילוב שימושים נדרש תכנון מושכל הנוקט באמצעים טכנולוגיים ותכנוניים מתקדמים. יש לקחת בחשבון כי שילוב כזה עלול להוות גם מקור למפגעים הדדיים, לסכסוכים ולאינטרסים שונים ואף מנוגדים בין בעלי השירותים השונים.

בערים בהן ריכוז של ציבור דתי וחרדי נתן למצוא דוגמאות רבות לשילוב של מבנה בית כנסת המוקם מעל מבנה גן ילדים או מעון יום. זהו הסדר המאפשר לכלל המשתמשים לנצל את השטח וליהנות מפעילות שאיננה מתנגשת. לרוב, בית הכנסת ומעון היום אינם פעילים באותן שעות וימים. לכל אחד מוקצית כניסה נפרדת המאפשרת הפרדה המתחשבת באוכלוסיית

◀ מעון יום משולב עם בית כנסת בשכונה ירושלמית

◀ התמונות למעלה, מימין ומשמאל: מעון היום הירושלמי משולב בקומפלקס מגורים גדול ושוכן בקומת הקרקע. הגישה אל המעון נעשית מתוך החניה או דרך שביל היוצא מעורף הבניין ומקיף את רובו. התוצאה: דרך ארוכה שמשני צידיה גדרות מוסדיות עד למעון.

מרחק הליכה מפארק, גן משחקים או מקומות טבע אחרים: סמיכות של מעון היום לאזור טבע, פארק או גן משחקים קשורה גם לאיכות אוויר טובה יותר בסביבת המעון וגם לאפשרות בילוי בפארק וחשיפה לטבע הן כחלק מפעילות המעון והן עם הורה מלווה לאחר שעות הפעילות במעון. במספר מדינות (אנגליה, סינגפור, אירלנד), בעיקר במרכזים עירוניים צפופים, במידה ולא ניתן לספק חצר משחקים בגודל ואיכות נאותים, נגישות לפארק או גן משחקים מהווה לכך תחליף, בתנאי שהדרך בין המעון לפארק בטוחה ובתנאי שמתקיימים בפארק תנאי בטיחות הולמים - בהתאם להערכת סיכונים⁵. בישראל, לאור הנחיות הבטיחות המחמירות, ניתן להציע פתרון הפוך: גידור של שצ"פ צמוד דופן, תוך פתיחתו לשימוש הציבור בשעות אחה"צ ויצירת שימוש כפול.

שילוב שימושים:

עתודות שטחי הציבור במרחב העירוני הישראלי מוגבלות. עובדה זו מחייבת שינוי קונספציה לגבי מיקום מבני מעון היום וגן ילדים בשילוב עם שירותים ושימושים אחרים. בתכנון המעון יש לקחת בחשבון מראש אפשרות לשימושים נוספים ובמקרה כזה יש להוסיף מראש 20% בהקצאת השטח למגרש.

מספר פונקציות במתחם אחד הינו אמצעי לחיסכון בקרקע. שילוב של מעונות יום במבני מגורים, במידה וינקטו האמצעים הדרושים, עשוי לשמש חלק מהפתרון באזורים מצופפים של התחדשות עירונית ובמרחב קיים עם מחסור בקרקע. שילוב מושכל של מעון יום עם שימושים אחרים עשוי לייצר ערך מוסף למעון היום ולשימושים האחרים והוא עשוי להקל על ציבור המשתמשים.

Singapore_(2017) Appendix C: Physical Requirement of a Child Care Centre, Guide to Setting 5 ; Up a Child Care Centre, Early Childhood Development Agency.pp.19-23 ;UK (2003) Full Day Care, National Standards for Under 8s Day Care and Childminding, p. 14 Ireland_(2013) Childminding and Day Care for Children Under Age 12 – Minimum Standards Implementation Guidance, Health and Social Care Board. P.21

המחקר בשנים האחרונות חושף יותר ויותר את ממדי הנזק הבריאותי (פגיעה בשמיעה ובאיכות השניה) והקוגניטיבי (קשיים ברכישת מיומנויות קריאה) שמסבה חשיפה ממושכת לרעש מתנועת רכבים⁷.

זהו אתגר שיש לתת את הדעת עליו בסביבה בה מרבית הילדים בישראל חיים ומתחנכים.

אמצעים לשיפור תנאי הילדים והדיירים בפרויקטים משולבים

- ◀ כניסות נפרדות לכל פונקציה.
- ◀ מתקנים ומערכות יהיו נפרדים לכל שימוש וימוקמו באופן שלא יפריע למעון: מעליות, חדר מדרגות, חדרי אשפה, חדר מבואה וכיו"ב.
- ◀ תשתיות של קומות מעל המעון לא יעברו בחלל המעון.
- ◀ יש להתקין גגון או אמצעי מתאים אחר להגנה על שטח חצר המעון מפילת חפצים מן הקומות שמעל המעון.
- ◀ צמצום הפרעה בתנועת רכבים.
- ◀ אזורי חניה⁸ נפרדים לרבות אזור הורדה ואיסוף.
- ◀ צמצום פגיעה בפרטיות הדיירים⁹.

Makles A. & Schneider K. (2016) Quiet Please! Adverse Effects of Noise on Child Development, 7 Center for

Economic Studies & Ifo Institute, Working Paper No. 6281, Category 5: Economics of Education New-Zealand, Ministry of Education, Starting a Centre-Based ECE Service, newzealand.govt.nz 8 9 בבתי ספר בקומות (5 קומות ומעלה) מוסיפים עוד 25% לשטח בית הספר. בגני ילדים בקומות מגובשים כעת כללים וככל הנראה שטח הבינוי יגדל בעוד 25-50% תלוי במספר הקומות. השטח הנוסף דרוש לפרוזדורים, פירי מעלית, חללי שהיה ומבואות. מומלץ לבצע הערכה מקבילה בקשר למעונות יום

היעד השונה של כל פונקציה. זהו חסכון חיוני בקרקע יקרה במיוחד בערים צפופות כמו בני ברק והשכונות החרדיות בירושלים. שילוב נוסף שכיח למדי, הוא מבנה של תחנת טיפת חלב או מרפאה מעל מבנה גן ילדים או מעון יום. שילוב המקל על ההורים המשתמשים בשני השירותים וכל אחד מהם איננו מפריע לרוב לתפקודו של השני.

אתגר משמעותי הרבה יותר הוא שילוב מעון יום בתוך מבנה מגורים, או מבנה מסחרי.

גם פה יש כיום מספר דוגמאות בישראל, אם כי נכון לשנת 2019 מדובר במספר זעום של דוגמאות. מעון יום בתוך מבנה מגורים נתן לראות בשכונת בית וגן בירושלים.

דוגמאות נוספות לשילוב מעונות יום במבני מגורים ניתן לראות גם במתחם גני שרונה, באשדוד ובבאר שבע. פרויקטים נוספים בתכנון ובביצוע קיימים במקומות נוספים בארץ. גן ילדים בתוך מתחם מסחרי קיים בתוך מתחם קניון גינדי בתל אביב. הניסיון הקצר שבהפעלת המקום מצביע על המטרדים העיקריים והקשיים בתפעול שעירוב שימושים מסוג זה מזמן.

שילוב מעון יום באזורי תעסוקה קיים שנים רבות במקומות שונים, לדוגמא: מעון יום באזור התעשייה בהר חוצבים בירושלים, בבתי חולים, כגון הדסה עין כרם, באוניברסיטה העברית, גן ילדים במבנה מכללת לוינסקי ועוד. מרבית ההורים המשתמשים בשירותים אלו נמנים על עובדי האזור ושיעורי שביעות הרצון שלהם מהסמיכות של מקום העבודה ומעון היום הינה גבוהה.

אולם הקמת המעון בשילוב עם שימושים שונים, צריך להבטיח את ביטחונם ובריאותם של הילדים ולא לחשוף אותם למפגעים מן הסביבה ומצד שני לא להפריע לתפקודים אחרים בסביבה.

חשוב לציין כי הפרוגרמה של מעון היום שעודכנה לאחרונה בשנת 2006, אין בה די מענה לצרכים הייחודיים של מעון יום וכיצד למזער הפרעה של מעון היום לשימושים האחרים. בפרוגרמה מודגש הצורך להרחיק את מבנה המעון ממפגעים סביבתיים כגון: אזורי תעשייה, מקורות רעש, קרינה, זיהום אוויר, אבק, גזים, מתקני טהור וביוב, קווי מים ומתקני חברת חשמל, בזק וחברות התקשורת.

הרחקה מכביש ראשי: במספר מדריכי תכנון מושם דגש על חשיבות ההימנעות ממוקם מבנה מעון יום בסמוך לעורק תחבורתי ראשי משיקולים תחבורתיים, בטיחותיים מאחר והם מהווים מפגע רעש וזיהום אוויר⁶.

Malta, Planning Authority, (2017) Supplementary Planning Policy Guidelines, Child Day Care 6 Facilities

Australia, NSW Government, Planning and Environment, (2016) Draft Child Care Planning Guideline, Planning and designing quality child care facilities in NSW

פרק 2

הקצאת הקרקע והשטח

מתווה כללי

על פי הנחיות מינהל התכנון, שטח המגרש המיועד למעון יום המונה 3 כיתות ו-60-75 ילדים הוא דונם אחד. צורת המגרש חייבת לאפשר תכנון של חצר צמודה ונפרדת לכל כיתה. שטח המעון והחצר יהיו במפלס גובה אחד, כאשר היציאה מכל כיתה לחצר שלה יהיה באותו מפלס. רצוי שהכניסה למעון תהיה מהצלע הארוכה של המגרש, לכן מומלץ כי הצלע הארוכה של המגרש תהיה במקביל לדרך הגישה. שטח שימושי מינימאלי של כל חצר יהיה לפי יעודה: תינוקות - 4 מ"ר לילד, כיתת ילדים ופעוטים - 5 מ"ר לילד.

מור (Moore),¹² 2003, טוען ש-40-60 הוא מספר הילדים המקסימאלי למעון מבחינת צרכי ההתפתחות הילדים ורווחתם ו-25-40 ילדים הוא גודל אופטימאלי. במידה ויש צורך בפתרון למספר רב של ילדים אין מניעה שבאותו מבנה או אתר יפעלו כמה אגפים, אך אלו צריכים להיות אגפים נפרדים, בעלי דרכי גישה נפרדות לכל אגף.

שטח משחק במבנה המעון

תינוקות: אזור המשחק הוא שטח פנוי נטו למשחק, לא כולל מדפים וארונות אחסון. בקבוצת התינוקות לא כולל את שטח המיטות. שכן, בניגוד לפעוטות וילדים, שישינים על פי סדר יום קבוע ואחיד על גבי מזרונים שניתן לפרוש בזמני המנוחה ולאחסן בזמני פעילות, בכיתת התינוקות כל תינוק ישן בהתאם ללוח הזמנים האישי שלו. משום כך לכל כיתת תינוקות יש להקצות אזור נפרד לשינה. אזור שינה נפרד יבטיח איכות שינה טובה יותר ללא הפרעות רעש ואור ושטח משחק הולם לתינוקות הערים. ככל שהשטח המוקצה לילד גדול יותר, כך ניתן לזמן מגוון עשיר יותר של פעילויות בתוך חלל המעון. פעוטות: שטח המשחק האופטימאלי לפעוט בגיל 18 חודשים עד 40 חודשים הינו - 5 מ"ר.

הסטנדרט הנפוץ בעולם לשטח כיתה לילד הוא 3.3 מ"ר (35 sf). אולם בפועל, מחקרים שנערכו מאז שנות ה-70 ואילך מצביעים על צורך בשטח גדול יותר בגיל הרך 5-4.2 מ"ר לילד. הנחה זו נשענת על מחקרים רבים בהם נמצאו הבדלים ברמות הורמון הקורטיזול (הורמון המופרש ברמות גבוהות בתגובה למצבי דחק או עקה). בקרב בני 40-18 חודשים המתחנכים בתנאי צפיפות. הממצאים מצביעים באופן מובהק, על צורך של 5 מ"ר לילד באזור המשחק הפנימי.

מבנה מעון בקומות

בשל הצמצום בקרקע לשטחי ציבור, אנו עדים בשנים האחרונות לבנייה של מעונות יום וגני ילדים במבנים בקומות. מעונות כאלו נבנו בחולון, תל אביב, ירושלים, בני ברק ועוד. אולם הפרוגרמה לתכנון מעון היום מתייחסת למבנה בן קומה אחת. עד כה אין הנחיות פרוגרמטיות המתייחסות למציאות המשתנה, למרות שברור לכול כי תכנון מעון יום בקומות לעומת תכנון יום בקומה אחת הינו שונה בכל דבר ועניין. לגבי בתי ספר וגני ילדים המדריך להקצאת שטחים לצורכי ציבור¹⁰ מגדיר הגדלת שטחים עבור בנייה לגובה לצורך יצירת מרחבים נוספים. מומלץ לגבש הנחיות דומות לבניית מעונות יום בקומות.¹¹

אתגרים בבניית מעון בקומות:

- ◀ נגישות מהירה לקומות הגבוהות בזמני הגעה ואיסוף.
- ◀ ניתוק מחצר על הקרקע והצורך לתכנן חצר במרפסת גג שתיתן מענים פדגוגיים לצורך של ילדים בחיבור לטבע, ולפעילות מוטורית.
- ◀ פינוי מהיר במצב חירום של פעוטים וילדים.
- ◀ מפגעי רעש במקבץ גדול של ילדים.
- ◀ הבטחת כניסה של אור ואוויר במידה מספקת.
- ◀ מעבר בין קומות וחיבור בין פונקציות שונות במבנה
- ◀ שימוש בחללים משותפים הנמצאים בקומות שונות והאתגר בהעברת ילדים צעירים בין הקומות.
- ◀ השארת מרחב מספק ומותאם לצרכי התינוקות והפעוטות עבור חצר המשחקים בקומת הקרקע כמו גם בחצר הממוקמת במרפסת או על גג.
- ◀ היות שחצרות בקומות עליונות על פי רוב מוקפות בקירות, יש לתת תשומת לב ליצירת פתרונות שיאפשרו לילדים לצפות החוצה לצד כניסת גירויים חושיים פנימה.

Malta, Planning Authority, (2017) Supplementary Planning Policy Guidelines, Child Day Care 12 Facilities

10 מדריך להקצאת שטחים לצורכי ציבור, מינהל התכנון אוגוסט 2018
11 לקריאה נוספת: נוסבאום, ג., גורדון, ר., ורביב, ע. (2007). בתי ספר אנכיים. משרד החינוך: המינהל לפיתוח מערכת החינוך.

בישראל, בהתאם לפרוגרמה (2006) וביתר שאת כתוצאה מהוראת השעה (2017) חוברים יחד ערכי צפיפות גבוהים, (במונחים של מטר לילד), זמן חשיפה ארוך (יום מלא) לתנאי הצפיפות האלה וכן קבוצות גדולות פי שניים ופי שלושה מן המומלץ והמקובל במדינות המערב. מדובר בתנאים סביבתיים פיזיים, שעל-פי הידע הקיים, עלולים לאיים על מהלך ההתפתחות התקין של הילד.

שטח משחק בחצר

לחצר המשחקים תפקיד משלים לשטח המשחק שבתוך המבנה. החצר מזמנת אפשרויות לימוד, התנסות וכללי משחק שונים מפנים המעון. החצר בניגוד לפנים המעון אמורה לספק מפגש ישיר עם הטבע ולאפשר יותר פעילות של מוטוריקה גסה. ההמלצה המקובלת היא על שטח חצר שלא יפחת מ-7 מ"ר לילד. הפרוגרמה מחייבת בחצר משחקים נפרדת לכל כיתה אך אין בה הנחיות לגבי גודל שטח החצר הרצוי.

חצר סטנדרטית במעון יום בירושלים

דוגמה לכיתה מעון סטנדרטית

לוח A מציג את השטח המוקצה לילד על-פי הפרוגרמה בישראל בהשוואה למדינות אחרות ובהשוואה לשטח המומלץ במדד (CPERS). על-פי הפרוגרמה למעונות יום (2006) שטח לילד בכיתה תינוקות עומד על 3.3 מ"ר לתינוק, בכיתה פעוטות 2.6 מ"ר לילד ומגיל שנתיים ואילך 2.3 מ"ר לילד. מדובר בשטח ברוטו למשחק, שכולל גם את מיטות התינוקות מדפים וארונות אחסון - ולא נטו כפי שממליצים מדריכים אחרים. בנוסף, הוראת השעה (2017) מאפשרת לצמצם עוד את השטח (ברוטו) לילד לכדי 2.8 מ"ר לתינוק, 2.3 מ"ר לפעוט ו-2.1 מ"ר לילד - מדובר בערכי צפיפות גבוהים פי שניים ויותר מן ההמלצות שעולות מן המחקר ומסטנדרטים שהולכים ומתבססים במדינות המערב.

לוח A שטח לילד - הקצאת יחידת שטח לילד לפי הפרוגרמה, הוראת השעה (2017), מדינות אחרות ומדד ECPERS

מדד	מדינות אחרות	הוראת שעה	פרוגרמה	גיל	
תינוקות	אוסטרליה: 3.25 מ"ר לילד לכל הגילאים (לא כולל אזור שינה וציוד)	2.8 מ"ר לילד	3.3 מ"ר לילד כולל אזור שינה, ארונות אחסון ומדפים	עד 15 חודש	
	ניר-זילנד: 2.5 מ"ר לילד, לא כולל אזור שינה וציוד	כולל אזור שינה וציוד		עד 18 חודש	
פעוטות	סינגפור - 5.0			עד שנתיים	
	אירלנד: 4.2 אנגליה: 3.5	2.6 מ"ר לילד	3.0 מ"ר לילד	16-24 חודש	
ילדים	סינגפור: 3.0			החל מ-18 חודש	
	אירלנד: 2.8 אנגליה: 2.5	2.2 מ"ר לילד	2.6 מ"ר לילד	24-36 חודש	

פתרונות שנקטים בעולם בהעדף אפשרות לספק חצר בכלל או בגודל מתאים

ההמלצה הגורפת, כמו בישראל, היא חצר צמודה למבנה המעון. אולם, באזורים עירוניים צפופים, בהיעדר ברירה אחרת ניתנת האפשרות להשתמש בפארק או גן משחקים ציבורי, בתנאי שמתאפשרת גישה נוחה ובטיחותית ממבנה המעון. כאמור, לאור הנחיות הבטיחות המחמירות בישראל כדאי להצמיד את המעון לגן משחקים ציבורי בנוסף לחצר המעון או ליצור גידור הניתן לפתיחה בשעות אחה"צ לשימוש הציבור

פארק ציבורי בסמוך למעון יום. שכונת קניזיגטון, לונדון

המדריך להקצאת שטחים לצורכי ציבור והמדריך למבני ציבור ממליצים על שטחי חצרות דומים: שטח החצר לכיתת תינוקות הוא 60 מ"ר ושטחי החצרות לכיתות פעוטות וילדים הינם 110 מ"ר ו 135 מ"ר בהתאמה. כלומר, בהתאם לגודל הקבוצה המומלץ על פי הפרוגרמה מדובר ב 4 מ"ר לתינוק ו 5 מ"ר לילד. על פי המדריך להקצאת שטחים לצורכי ציבור (2018) במעון המשולב במבנה אחד ניתן להקטין את שטחי החצר בתיאום עם הנחיות התכנון העדכניות.

חצר סטנדרטית במעון יום בירושלים

פרק 3

תכנון המגרש, המבנה והחצר - צרכים מרחביים ועקרונות לתכנון

מאחר שהסביבה הבנויה נוטה להיות סטטית ובלתי ניתנת לשינוי, האתגר התכנוני והעיצובי הוא לנסות ולזמן גירויים באמצעות וריאציות שונות באלמנטים ארכיטקטוניים כגון גובה רצפה, גובה תקרה, תאורה, מגוון בטקסטורה ומצאי של אלמנטים כגון שטיחים, ספות, כריות, אזורים שהם חמים וביתיים, אזורים שהם קרים וסטריילים, חשוכים ומוארים רועשים ושקטים. **מקומות מגוונים** מונעים שעמום ומאפשרים לילדים לחפש גרייה בזמן נתון לאורך היום.

הצורך במרחב המאפשר תנועה

- ◀ חשובה להתפתחות פיזית ואינטלקטואלית במיוחד בגיל הרך.
- ◀ תנועה מאפשרת לילדים למקם את עצמם בחופשיות במרחב, לחקור ולגלות את היכולות שלהם.
- ◀ סביבה שמאפשרת תנועה היא סביבה שמזמנת מגוון פעילויות של מוטוריקה גסה גם בחצר וגם בתוך המבנה. דורש **מרחב** שמאפשר לרוץ, לתפס, להתנדנד, לגלוש ולזחול וכמובן ציוד מתאים.
- ◀ כאשר התנועה מוגבלת יתר על המידה, נוצר תסכול ואי שקט, שבמקרים קיצוניים יותר עלול להוביל לבעיות התנהגות.
- ◀ הצורך לחוות מסוגלות ויכולת ושליטה בגוף ובתנועות.
- ◀ ילדים צריכים להרגיש שהם מצליחים לשאת ולתת עם העולם שסביבם. חוסר הניסיון וחוסר הבשלות של ילדים כמו גם מידותיהם הקטנות חושפים אותם לסיטואציות מעוררות תסכול (המתג להדלקת האור גבוה מידי, קשה ללוש את הבצק, הברז גבוה וקשה לסיבוב). סביבה המותאמת לילדים שמאפשרת להם לבצע משימות בקלות היא סביבה המאפשרת לילדים לפתח קומפטנטיות ושליטה בגוף.

◀ דוגמה לתכנון מרחבי של מעון יום משולב במתחם מגורים, אמסטרדם הולנד
Hestia Day-care Center, Amsterdam, the Netherlands: NEXR architects and Claudia Linders.
Photography: Jeroen Musch

◀ דוגמה לתכנון פנימי המחבר בין פנים לחוץ במעון יום באמסטרדם, הולנד
Hestia Day-care Center, Amsterdam, the Netherlands: NEXR architects and Claudia Linders.
Photography: Jeroen Musch

עקרונות לתכנון המעודדים ילדים לפעול ולחקור במרחב

- ◀ **מגוון של פינות וחללים** בהם הילדים יכולים לפעול, מקומות משחק קטנים ואינטימיים (לשניים שלושה ילדים) לבין אזורי משחק גדולים לקבוצות של ילדים.
- ◀ **גמישות:** תכנון פנים המאפשר לשנות את המרחב בהתאם לצרכים המשתנים של הילדים.
- ◀ **התאמה של גודל וגובה מתקנים לשימוש הילדים:** כיורים, שירותים, שולחנות כסאות וכו'.
- ◀ **סדר וארגון של מקומות וחפצים** בחלל המותאמים לגיל הילד, יוצר סביבה שמזמינה את הילד להשתמש בהם ומאפשרת התמצאות ושליטה במרחב, ומסייעת למקד תשומת הלב ולהתרכז.
- ◀ **נגישות פיזית** מקסימלית במרחב ללא צורך בסיוע מתמיד ממבוגרים.
- ◀ **הצורך בפרטיות:** קיים מתח בין הצורך של המבוגר להשגיח על הילדים לבין הצורך של הילד למעט פרטיות מידי פעם במהלך יום ארוך במעון. מושבי חלון, גומחות ומתחמים סגורים קטנים מספקים נקודות אידיאליות להתבודדות ומנוחה.

תכנון המעון המותאם גם לצרכי המבוגרים העובדים בו

- ◀ סביבה המסייעת לצוות הטיפול להעניק טיפול נאות.
- ◀ נגישות ויזואלית - בעיקר למטרות שמירה ופיקוח על הילדים - נצפות אל הילדים המשחקים מהפנים אל החצר ומהחצר פנימה וברחבי הכיתה.
- ◀ נגישות פיזית - נגישות פיזית מהירה לילדים.
- ◀ אזורי משחק מאתגרים מצד אחד אך מספקים הגנה לילדים מצד שני, כדי שהמטפלים לא יגבילו את התנועה של הילדים. זה אומר שמצד אחד יהיו אזורים מתוחמים היטב ואמצעי הגנה על הפעוטות (קרקע רכה, כריות, מזרנים וכו').

פונקציות בתכנון מבנה המעון

מבנה המעון, על-פי הפרוגרמה, נחלק לכיתות (בד"כ 3 כיתות ע"פ 3 קבוצות גיל) שכוללות אזור משחק, אזור טיפול וניקיון (החתלה, שירותים, מקלחת, מטבחון, מחסן); חדרי שירות (מטבח, כביסה, מקלט); וחדרי ספח (מבואה, חדר מנהלת, שירותי צוות, חדר לפעילות אינדיבידואלית).

אולם במעון היום שוהים משך שעות ארוכות גם הצוות המטפל בילדים, הורים המביאים את הילדים ואוספים אותם ולעיתים מצטרפים לפעילות. לכן, בתכנון המעון יש לקחת בחשבון לא רק את צורכי הילדים אלא גם את צורכי המבוגרים. מעון היום הוא סביבת העבודה של הצוות החינוכי-טיפולי וככזה הוא משפיע על איכות העבודה של הצוות ובעקיפין על הילדים. במסמך הסטנדרטים להפעלת מסגרות חינוך לפעוטות הישראליות¹³, מחייבים הקצאה של חדר לצוות, מרוחק מאזור שבשימוש הילדים, להפסקות צהרים, אכילה ומנוחה. בפועל במרבית מעונות היום, אין יישום של המלצה זו. והיא בהחלט פוגעת באיכות סביבת העבודה של הצוות.

מטבח: על-פי הפרוגרמה הכנת האוכל מתבצעת במעון. גם מעונות שפועלים במבנה מגורים או בקומפלקס של מבני ציבור מחויבים בהפעלת מטבח במעון. במצב של מעון הממוקם בסמיכות לשירות נוסף המספק ארוחות חמות למשתתפים (גני ילדים, מועדון קשישים) ניתן לחשוב על הפעלת מטבח משותף לשירותים השונים בקומפלקס.

פונקציות בתכנון חצר המשחקים

◀ **גידור:** גידור שטח המעון נובע מצרכי הגנה מגורמים מחוץ לגן וכדי למנוע יציאה של ילדים משטח החצר אל הרחוב. לצד הצרכים הנ"ל יש חשיבות להיות המעון חלק בלתי נפרד מסביבתו ולשמירה על רצף ויזואלי של הילדים בין החצר והרחוב.

◀ **ניצפות של החצר מפנים המעון:** יש לכך השפעה על נוחות ההשגחה על הילדים (אשת צוות אחת בחצר ואחת נוספת סמוך לדלת, לטובת ילדים שצריכים להכנס לשירותים וכו').

◀ **מגוון של התנסויות:** מצעים שונים ומגוונים לדריכה ולמגע, שילוב חומרים מפוררים (loose parts) (מישור, גבעות קטנטנות, מקומות לטיפוס ולאתגר פיזי (שיווי משקל, התנדנדות, מקומות מסתור, ועוד).

◀ **החצר כמאפשרת התנסות בכל תחומי ההתפתחות:** פינוק לפעילות מוטורית, פינוק למשחק סוציו-דרמטי, התנסות במגוון חומרים וטקסטורות, אפשרות לשנות את החלל, משחק בגרוטאות ועוד.

◀ **חשיפה לטבע ולאור שמש,** שילוב צמחים מגוונים ובטוחים למגע (ללא אלרגנים, חומרים רעילים, קוצים או סכנות חנק).

המלצות

1. הקמת ועדה לבחינת הפרוגרמה לתכנון מעונות יום שפורסמה בשנת 2006, והתאמתה לעשור הבא. מומלץ כי הוועדה תוקם ע"י האגף למעונות היום במשרד הרווחה בשיתוף משרד האוצר.
2. פרסום הנחיות לתכנון מעונות יום במבנים על קומות ובמציאות של שילוב שימושים.
3. פרסום הנחיות לתכנון החצר והתאמתה לידע חדשני. (ראה מסמך בנושא הנחיות לתכנון חצרות מעונות יום וגני ילדים 2018).¹⁴
4. הנחיות לתכנון חצרות במרפסות ובגגות.

¹⁴ יפעת גל שפייזמן, ג'ולי לוי פלד, "מסמך הנחיות לתכנון החצר המיטבית בגני ילדים ומעונות יום, חצר המשחקים הטבעית עבור תכנית "רשת הידע של Urban95 בישראל", נובמבר 2018 | טבת תשע"ט

¹³ מסמך הסטנדרטים להפעלת מסגרות חינוכיות לפעוטות, דוח ועדה מיעצת בראשותה של פרופ' רוזנטל (2009), <https://doi.org/10.25358/doclib/publications/publications/il.gov.molsa.employment/pdf/standartshafalatmigerethinuchit>

לפרטים נוספים על **תכנית רשת הידע של Urban95 בישראל** ועל אסטרטגיית Urban95:

<https://urbanclinic.huji.ac.il>

הקליניקה האורבנית, האוניברסיטה העברית ירושלים, קמפוס הר הצופים

f The Urban Clinic - הקליניקה האורבנית

קרן ברנרד ון ליר: <https://bernardvanleer.org/he/country/israel/>

◀ דוגמה לתכנון מרחבי של מעון יום סמוך למבני מגורים עם בולטות לערכי טבע ונוף
Hestia Day-care Center, Amsterdam, the Netherlands: NEXR architects and Claudia Linders.
Photography: Jeroen Musch

